

ОСОБЛИВОСТІ РОЗМІЩЕННЯ НЕЛЕГАЛЬНИХ БУДИНКІВ РОЗПУСТИ В МІСТАХ ПІВДЕННОЇ УКРАЇНИ II П. XIX – ПОЧАТКУ XX СТ

*Ілля Барков
Запоріжжя, Україна*

В статті досліджуються особливості розміщення нелегальних будинків розпусти в містах Південної України II п. XIX – початку XX ст.. Виявлено та проаналізовано відмінності у розташуванні легальних та таємних будинків розпусти. Автор розглядає фактори та процеси, які впливали на розташування вертепів розпусти в певних частинах міст, також простежено їх розташування відносно громадських будівель, військових закладів, промислових підприємств та житлових будинків. Окремо висвітлюються способи маскування таємних притонів та співпраця їх власників з владою. Проаналізовано спроби боротьби з ними. причини, що впливали на рішення про відкриття, закриття чи перенесення будинків терпимості.

Ключові слова: проституція, Південна Україна, будинок розпусти, таємний притон, поліцмейстер

Друга половина XIX століття стала для Південної України черговим періодом кардинальних змін у соціальному та економічному устрої. Проте край поступово втрачає самобутність і перетворюється на типовий європейський регіон із усіма типовими перевагами та пороками. Одним із таких пороків є інститут «продажної любові». Надання інтимних послуг за гроші було не поодиноким явищем на території Південної України. В II п XIX ст. на Півдні України проституція стає невід'ємним елементом міського життя, а будинки розпусти частиною його простору. Довгий час перебуваючи під офіційною заборонаю на території Російської імперії, проституція вступила в новий етап свого існування з її юридичною легалізацією в 1843 р., коли влада перестала переслідувати повій, а в Санкт-Петербурзі створено лікарсько-поліцейський комітет для контролю та регламентації ринку інтимних послуг. Наступного року видано «Правила для власниць борделів», що регламентували діяльність будинків розпусти в Санкт-Петербурзі, в майбутньому вони стали основою для створення закладів розпусти на території країни і зокрема в містах Південної України [1, с. 346]. Відтепер їх відкриття та існування залежало від санкції влади. Втім, не всі могли отримати дозвіл на відкриття борделів. В таких випадках ба-

жаючі утримувати будинок розпусти відкривали таємні притони.

Метою статті є виявлення і дослідження факторів та процесів, які впливали на розташування нелегальних будинків розпусти на території міст Південної України, відмінності в розташуванні легальних та нелегальних закладів. Географічні рамки статті обмежені межами Південної України – історико-географічного регіону до складу якого входило три губернії Російської імперії: Катеринославська, Таврійська, Херсонська. Хронологічні рамки: нижня межа – середина XIX ст. обумовлена легалізацією проституції поширенням таємних притонів на Півдні України. Верхня межа – початок XX ст. обумовлена початком Першої світової війни, коли на території Катеринославської, Таврійської та Херсонської губерній була заборонена діяльність будинків розпусти, а ринок інтимних послуг стає повністю нелегальним.

Зазначена тема представлена в історіографії дослідженнями окремих питань локалізації проституції в міському просторі Олександрівська та Сімферополя [2; 3].

У процесі написання статті були виявлені та введені до наукового обігу документи з Державного архіву Миколаївської області (Ф.2 30 (Канцелярії Миколаївського військового губернатора)); Автономної Республіки Крим (Ф. 48 (Сімферопольського міського лікарсько-поліцейського комітету), (Ф. 63 Сімферопольської міської управи); Центрального державного історичного архіву (Ф.335 (Канцелярії тимчасового генерал-губернатора Одеси)). Більшу частину документів складає внутрішня ділова переписка, постанови, звіти зазначених адміністративних установ та скарги мешканців. Ще одним джерелом, яке проливає світло на інші аспекти проблем локалізації є тогочасні газети, що представляють часто альтернативну точку зору офіційним документам. Серед газет окремо слід зазначити: «Новороссийский телеграф», «Новости Александровска», «Одесский листок», «Приднепровский Край», «Русская правда», «Южная заря».

Таємні будинки розпусти почали виникати у великих містах Російської імперії задовго до легалізації проституції. В середині XVIII ст. такі заклади вже функціонували в Санкт-Петербурзі [5]. Втім в Південній Україні вони з'явилися лише на початку XIX ст. та не були схожі на столичні, являючи собою лише додаткову послугу при шинках, готелях, заїздах у великих містах чи на основних дорогах [34, с. 316]. Ситуація змінюється в II п. XIX ст., коли з індустріалізацією регіону та активним розвитком міст легальний ринок інтимних послуг не мав змоги повністю задовольнити потреби.

Особливо це стосувалося нових промислових поселень. Одним з них була шахтарська Юзівка де наприкінці XIX ст. діяв лише один будинок розпусти [19, с. 519]. В інших містах регіону кількість таємних притонів розпусти в рази перевищувала кількість легальних. Втім реальна кількість таємних притонів не була відома. В рапорті Миколаївського комітету для прийняття заходів проти сифілітичних хвороб до військового губернатора від 25 січня 1853 р. вказується, що на обліку перебуває 53 повії-одиначки та два будинки втіхи. В той же час комітет відзначає, що не володіє повною інформацією з цього питання та не виключає, що списки одначок можуть не відповідати дійсності, а окрім двох офіційних можуть функціонувати і таємні притони розпусти [14, арк. 4]. В 1901 р. в Катеринославі діяло сім легальних будинків розпусти, в той же час в місті було викрито тридцять п'ять нелегальних [23, с. 8]. В Одесі в 1904 р. функціонувало 14 легальних будинків розпусти, проте нелегальних, за приблизними підрахунками сучасників було втричі більше [20 с.584].

Існувало декілька причин існування великої кількості таємних притонів в містах Південної України. В разі виявлення таємного притону його власник отримував невелике покарання: від трьох днів арешту та штрафу 20 рублів до декількох місяців арешту та штрафу до 300 рублів [32, с. 4; 7, арк. 91]. Іншою причиною були обмеження, що накладалися на легальні будинки розпусти місцевою владою такі як: відкриття закладів лише в окремих частинах міст та підзвітність.

На відміну від легальних будинків розпусти, котрі могли функціонувати десятиліттями таємні притони функціонували набагато менше від місяця до декількох років [7, арк. 93, 162]. Відомо про такі заклади ставало як правило завдяки анонімним скаргам, чи скаргам сусідів. Подекуди скарги до поліції надходили від невдоволених клієнтів. Наприклад, в 1907 р. до генерал-губернатора Одеси П. Глаголева звернувся невдоволений клієнт таємного притону по вул. Дворянська, 22, Г. Ахтир Огли з проханням закрити цей заклад, через те, що його там пограбували [33, арк. 194]. Інколи таємні притони виявляли випадково. В 1853 р. в Миколаєві поліція, за підозрою в проституції, прислала солдатську доньку на медичний огляд. Жінка не значилася в списках повій. При допиті виявилось, що вона працювала повією в таємному борделі, утримуваному дружиною майстрового Абрама [14, арк.7]. Інколи про такі заклади ставало відомо завдяки конфлікту між власником та робітницями. Так, в 1892 р. в Одесі слухалася справа про крадіжку у власника готелю «Якорь» номеранткою

Єфімією Кравченко 60 рублів. Під час слухання справи виявилось, що заклад – таємний притон, а Є. Кравченко працювала в ньому повією [30, с. 2].

Після встановлення факту існування таємного притону розпусти поліція проводила облаву, втім досить часто вони проходили безрезультатно. Одна з причин – отримання нижніми чинами поліції фінансової нагороди від власників таємних притонів [33, с.194]. Наприклад, в 1907 р., серед військових Миколаєва зросла захворюваність на сифіліс. Місцем зараження солдати називали таємні притони розташовані поряд з військовими казармами. Втім, поліція звітувала про їх відсутність [13, арк. 14]. В 1909 р. до генерал-губернатора Таврійської губернії поступила скарга на функціонування таємного притону власниці Зелікман в Мелітополі. На запит губернатора міський пристав відповів, що за цією адресою відсутній нелегальний бордель, а лише декілька жінок орендують будинок. На наступну скаргу міський пристав відповів, що жінки є прислугою Зелікман. Лише службове розслідування встановило, що при декількох оглядах пристав навіть не оглядав закриті приміщення, окрім того приховував факт, що раніше за цією адресою існував легальний будинок розпусти, власницею котрого була Зелікман [7, арк.29]. Іншою проблемою закриття таких закладів була неможливість довести їх призначення. У випадку, якщо при проведенні облав виявлявся притон, що працював під вивіскою готелю, то його власник заявляв, що ці жінки тут проживають і йому немає діла чим вони займаються [6, арк. 45].

При виборі місця розташування власники легальних та таємних закладів розпусти, в-першу чергу, керувались економічним фактором, тому звертали увагу на віддаленість закладів від основних місць роботи клієнтів. В цьому аспекті вони намагалися їх відкривати якомога ближче до ринків, промислових підприємств, портів, військових частин. Проте місцева влада при обранні місця для розташування легальних будинків розпусти керувалася принципом: «проституція повинна бути терпимою, але подальше від благочестивих очей», в той же час обмеженість зручних приміщень на віддалених околицях робила найбільш привабливими для цієї справи торгово-ремісничі слободи. Таким вибором місця розташування міська влада досить сильно обмежувала амбіції «мадам» та потурала відкриттю нелегальних борделів в інших частинах міст. Звіти про викриття діяльності таємних притонів та газетні публікації вказують, на те, що не погоджуючи своєї діяльності з владою власники таємних борделів відкривали їх в різ-

них частинах міст, орієнтуючись на бюджет клієнта. Заклади орієнтовані на задоволення потреб заводських робітників функціонували в робітничих селищах, неподалік від самих заводів. Заклади орієнтовані на військових виникали поряд з казармами. Показовим в цьому буде приклад Катеринослава де протягом 1912 р. виявлено та закрито таємні притони на робітничій околиці Чечелівці по вул. Керосиній (суч. вул. Леваневського) і в купецькій частині міста, по вулицям: Московська (суч. вул. Мономаха), Харківська, Упорна (суч. вул. Глінки), в той же час, легальні будинки розпусти мали право працювати лише на Цегляній площі [29, с. 3; 22, с. 4; 26, с. 3; 24 с. 4]. В Одесі вони існували на робітничих околицях де функціонували і легальні будинки розпусти: Молдаванці, Пересипі; неподалік від порту та міської управи на Ланжеронівському спуску; по вул. Дворянській в центрі міста [32, с. 2]. Непоодинокими були випадки, коли таємні притони розташовувалися поряд з легальними, навіть в сусідніх будинках. В 1890-ті рр. в Миколаєві існувало декілька районів де скупчувалися нелегальні заклади: центральна частина – вул. Московська, Спаська та Велика Морська; Слобідка – 1-а Слобідська, 2-а Слобідська, Кузнечна, Рибна, поряд з військовими казармами, портом, також функціонували легальні будинки розпусти [17, арк. 1; 3, с. 89]. Цікавим також є те, що інколи таємні притони намагалися легалізувати свою діяльність. В 1910 р. в Мелітополі власниця таємного притону на Ярмарковій площі (майдан Соборний), що вже існував декілька років, подала прохання про його легалізацію, проте отримала відмову [6, арк. 53; 8, арк. 19].

Важливою проблемою в розташуванні легальних закладів розпусти було їх розміщення відносно громадських та культових споруд. Обмеження в розташуванні були прописані в «Положенні про організацію нагляду за міською проституцією в Імперії», затвердженого в 1903 р.. Згідно «Положення...» будинки розпусти повинні були знаходитися на відстані не менше ніж 150 сажнів (320 м) від церков, училищ та шкіл [9, арк. 4]. Такі обмеження зменшували райони де можливо було відкрити легальний будинок розпусти, проте вони повністю ігнорувалися таємними притонами. В газетних публікаціях, скаргах до влади, досить часто звучали питання відносно діяльності нелегальних борделів неподалік від громадських закладів. Приміром в Олександрівську такий заклад розташовувався в готелі «Національ», що знаходився навпроти народної школи [31, с.2]. Не дивлячись на розголос проблеми в пресі, заклад продовжував функціонувати і далі.

На відміну від легальних будинків розпусти нелегальні функціонували під вивіскою іншого закладу, як правило зі сфери обслуговування: готелі, мебльовані кімнати, шинки. В «Русской правде», що виходила в Катеринославі, від 4 травня 1911 р. опубліковано замітку, в котрій йшла мова про власників таких закладів, які вдаються до різних хитрощів, щоб ховати свій бізнес в тіні. Газета підсумовувала: «треба зауважити, що вони відмінно встигають і попадаються лише завдяки «випадку»» [27, с. 3]. Найпоширенішим прикриттям для таємних притонів слугували невеличкі готелі. Газети постійно звертали увагу населення та правоохоронних органів на такі заклади, описували на прикладах чи в загальних рисах їх існування, місце розташування та механізми приховування від поліції. «Новороссийский телеграф» від 18 липня 1882 р. писав: «В Одесі існує велика кількість малих готелів, існування котрих важко пояснити... Пасажири залізниць, пароплавів та приїжджі ніколи не зупиняються в цих нетрях» [4, с. 3]. Місцеве населення також неодноразово зверталось до влади з проханням про припинення існування таємних притонів в готелях. В 1905 р. до голови Олександрівська Ф.Ф. Мовчановського звернулися мешканці міста з проханням закрити таємні притони в готелях «Комерційний» та «Театральний» [11, арк. 250]. Влада намагалася боротися з такими видами таємних притонів проводячи в них облави, втім ми вже зазначали, що такий спосіб не завжди був ефективним. Іншим способом було позбавлення ліцензії в зв'язку з сумнівною діяльністю. Про поширеність такого прикриття слугує замітка поліцмейстера Катеринослава опублікована в «Южной зарі» від 3 квітня 1912 р.. В ній поліцмейстер звертав увагу на псевдо готелі, що заповнили центральну частину міста та являються звичайними таємними притонами, тому необхідно анулювати їх ліцензії [26, с. 3]. Про ефективність такого способу нам не відомо. Проте, наприклад, в Катеринославі через декілька років після публікації замітки поліцмейстера таємні притони продовжували працювати під вивіскою готелів по вулицях Харківська та Упорна. Проте інколи такі заклади дійсно закривали, наприклад в жовтні 1912 р. в Катеринославі по вул. Московській закрито таємний притон в готелі «Дагмар» [22, с. 4]. В Миколаєві з 1890-х рр. діяла заборона на проживання жінкам в готелях менше доби [16, с. 159]. В Одесі в 1908 р. генерал-губернатор І.Н. Толмачов розглядав варіант боротьби з таємними притонами заборонаю проживання в них повіям. Втім, він зазначав, що цьому крокові чинять сильний опір люди «зацікавлені в збереженні старих порядків» [25, с. 3].

Поширеним явищем також було облаштування таємних притонів при кабаках та шинках, як правило в таких випадках облаштовувалися окремі кімнати де дівчата могли обслуговувати клієнтів. Переважно такі таємні притони розташовувалися в бідних районах міст як то Чечелівка в Катеринославі, Молдованка та Пересип в Одесі [21, с. 2]. Втім непоодинокі випадки були, коли такі заклади розміщувалися в центральних частинах міст. Наприклад, в 1892 р. в Миколаєві мешканці частини Московської вулиці, обмеженої вулицями Спаська та Велика Морська, написали скаргу до військового губернатора на нелегальні будинки розпусти, що функціонували при навколишніх шинках. В ній йшла мова про те, що дані притони, основними клієнтами котрих є підмайстри з сусідніх ремісничих закладів, своєю розпустою, азартними іграми створюють негативну атмосферу в кварталі, заселеному інтелігенцією. Завершували звернення мешканці проханням про закриття даних закладів [17, арк. 1]. В 1872 р. в Миколаєві було викрито таємний притон, що діяв в півній «Золотий берег», котра функціонувала на місці нещодавно закритого легального будинку розпусти, де працювали дівчата з того ж закладу [15, арк.1 1].

Ще один тип закладів був доволі рідкісним, хоча й зустрічався з завидною регулярністю – це були крамниці напоїв. В Катеринославі в 1912 р. такий заклад виявлено в лавці прохолодних напоїв по вул. Садовій (суч. Андрія Фабра) [28, с. 3]. Схожа ситуація була і в Сімферополі де в 1912 р. під виглядом Лимонадної лавки виявлено таємний бордель [6, арк. 49].

Набуло поширення явище, коли під видом мебльованих кімнат, або окремих приміщень в житловому будинку, працювали таємні притони. Власниками таких закладів були власники приміщень, а самі повії часто рахувалися прислугою. В 1913 р. в Сімферополі закрито таємний будинок розпусти по вул. Мечетна (суч. вул. Червонопрапорна) в будинку Мойсея Макарова, що проіснував з серпня 1911 р. За цей час загалом у нього проживало 24 дівчини. Поліція підозрювала існування нелегального борделю, проте довгий час не мала доказів, адже всі жінки значилися няньками, кухарками [7, арк. 129, 162]. В 1914 р. в тому ж Сімферополі було закрито таємний притон, що існував в квартирі Кайданової. В неї жили і тут же надавали свої послуги шість повій, три з котрих не мали місцевої прописки [7, арк. 91]. Такі випадки були непоодинокими на Півдні України, в інших містах теж постійно викривали такі заклади [27 с. 3].

Влада намагалася боротися з цим обмежуючи права жінок. Згідно «Правил...» 1903 р. їм дозволялося проживання не більше двох в одній

квартири [9, арк. 4]. Втім, це правило досить часто ігнорувалося.

З початком Першої світової війни губернії Південної України потрапили під дію військового стану. В цей же час за розпорядженням були закриті всі легальні будинки розпусти, проте вони продовжили свою діяльність таємно [18, с. 4]. Декілька років по тому міські органи влади звітували перед губернськими про повну відсутність легальних борделів, втім не виключали існування таємних притонів [10, с.166].

Підсумовуючи зазначимо, що розташування нелегальних будинків розпусти в містах Південної України було реакцією на обмеження накладені владою на легальні заклади. Керуючись, в-першу чергу, економічним фактором та ігноруючи обмеження накладені на офіційні борделі у виборі місця розташування, вони розташовували свої заклади неподалік від основних місць роботи клієнтів, таких як: заводи, ринки, військові казарми та порти. Таємні притони використовували різне прикриття для своєї діяльності працюючи під видом: готелю, шинку, мебльованих кімнат, чи навіть крамниць напоїв. Власники для ефективної своєї роботи не цуралися утримувати за свій кошт поліцію. Такі дії дозволяли власникам бути в курсі можливих облав та як наслідок мінімізувати ризики закриття. Місцева влада починала займатися припиненням діяльності таємних притонів лише у випадку розголосу в пресі, або через скарги міщан. Таємні притони закривалися, але одразу відкривалися, адже покарання за утримання таких закладів було невеликим. З початком війни відбулося закриття усіх легальних будинків розпусти на території Південної України, частина з них перетворилася на таємні притони.

1. Боровитинов, М.М., О публичных домах и различных фазисах в истории отношений к ним законодательства и медицины в России / М.М. Боровитинов // Труды первого всероссийского съезда по борьбе с торгом женщинами и его причинами т.2. – СПб., 1912 – с. 336–356.

2. Аверіна-Лугова, Д.Ю., Місто та «Вільне кохання»: Сімферополь наприкінці XIX – на початку XX ст. / Д.Ю. Аверіна-Лугова // Сумська старовина, №№ XXVIII-XXIX. – 2009. –С.136–141.

3. Барков, І.В. Проституція в контексті її морально-етичного сприйняття мешканцями міста Миколаєва другої половини XIX ст. (за матеріалами Державного архіву Миколаївської області) / І.В. Барков // Сумська старовина, № XLVII. – 2015. – С.87–94.

4. Гостиниці трущобы / Без автора // Новороссийский телеграф. – 1882. – 18 июля.

5. Гусалова, Е. Проституция в Петербурге [Электронный ресурс] / Е. Гусалова // Arzamas. – Режим доступа: <http://arzamas.academy/materials/623> – Дата доступа: 09.09.2016.

6. Державний архів Автономної Республіки Крим (ДААРК) Ф.48 Оп.1 Спр.2

7. ДААРК Ф.48 Оп.1 Спр.4

8. ДААРК Ф.48 Оп.1 Спр.6

-
9. ДААРК Ф.63 Оп.1 Спр.567
 10. ДААРК Ф.162 Оп.2 Спр.6815, арк.166
 11. Державний архів Запорізької області Ф.24 Оп.1 Спр.1285
 12. Державний архів Миколаївської області (ДАМО) Ф.230 Оп.1 Спр.13168
 13. ДАМО Ф.229 Оп.1 Спр.244
 14. ДАМО Ф.230 Оп.1 Спр.1070
 15. ДАМО Ф.230 Оп.1 Спр.8822
 16. ДАМО Ф.230 Оп.1 Спр.13003
 17. ДАМО Ф.230 Оп.1 Спр.13168
 18. Для осмотра проституток / Без автора // Приднепровский край – 1914. – 19 авг.
 19. Ильхов, А.А. Проституция В России с XVIII века до 1917 года / А.А. Ильхов. – Москва: Новый хронограф, 2008. – 560 с.
 20. Известия Одесской городской думы – Одесса, 1904. – 1209 с.
 21. Кабаки / Без автора // Новороссийский телеграф – 1882 – 12 мая.
 22. Местная хроника / Без автора // Русская правда – 1912. – 28 окт.
 23. Монкевич В.К. Отчет о деятельности Екатеринославского врачебно-полицейского комитета за 1901 год. / В.К. Монкевич // Екатеринослав, 1902. – 31 с.
 24. Наболевший вопрос / Без автора // Русская правда – 1912. – 6 дек.
 25. О проституции в Одессе / Без автора // Одесский листок. – 1908. – 20 июля.
 26. Содержатели большинства гостиниц... / Без автора // Южная заря – 1912. – 3 апр.
 27. Тайный притон / Без автора // Русская правда – 1911. – 4 мая.
 28. Тайный притон / Без автора // Южная заря – 1912. – 26 мая.
 29. Тайный притон разврата / Без автора // Русская правда – 1912. – 3 июля.
 30. Тайные притоны разврата / Без автора // Новороссийский телеграф – 1892. 21 февр.
 31. Тиходумов А. Родныя картинки / А. Тиходумов // Новости Александровска. – 1912. – 14 авг.
 32. Дневник / Без автора // Одесский листок. – 1889 – 24 мая.
 33. Центральний Державний Історичний архів Ф. 335 Оп.1 Спр.80
 34. Юрій І.А. Організація протидії торгівлі жінками на півдні Російської імперії в ХІХ ст. / І.А. Юрій // Актуальні проблеми політики. № 49 – 2013 р. – с.315-321